МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ О.В. Стрельцова
«____»_____2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ**

Виконавець: Лещенко Кирило Сергійович
Науковий керівник: д.ю.н, доцент Епель Оксана Володимирівна
Нормоконтролер:

Київ, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……..... 3

ВСТУП…… 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ……..... 9

1.1. Правова сутність тероризму……. 9

1.2. Аналіз проблеми протидії тероризму в сучасному міжнародному праві..... 12

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ……..……. 18

2.1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у системі протидії тероризму……..... 18

2.2. Відступ держави від взятих правових зобов'язань щодо забезпечення прав людини як механізм протидії тероризму (ст. 15 Конвенції)…… 24

РОЗДІЛ 3. КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЯК МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ПРАВОЗАХИСНИХ ПРОБЛЕМ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ……..……..... 29

3.1. Право на життя та протидія проявам тероризму……..…… 29

3.2. Концепція абсолютної заборони катування (ст. 3 Конвенції) у системі протидії тероризму…… 35

3.3. Втручання держави у право на свободу вираження поглядів…… 41

ВИСНОВКИ……..... 52

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 55

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄКПЛ	– Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
МП	– міжнародне право

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні міжнародний світопорядок стикається з великою кількістю глобальних викликів, обумовлених всесвітнім розповсюдженням пандемії коронавірусу COVID-19, загостренням військової збройної агресії Росії проти України, «сирійського питання» тощо, що, у свою чергу, ставлять гостро на порядок денних міжнародного співтовариства питання забезпечення міжнародної безпеки.

У сучасних умовах одним із найнебезпечніших загроз міжнародній безпеці та світопорядку є міжнародних тероризм, виступаючи способом політичної дестабілізації суспільства, який через ескалацію геополітичних, соціально-культурних та релігійних протиріч національного та міжнародного життя держав, поступово вийшов за межі національного злочину однієї держави та трансформувався у глобальне, криміногенне явище, яке вимагає кооперації зусиль всієї міжнародної спільноти – держав, міжнародних організацій – з метою його протидії.

Загальновідомо, що в теперішніх умовах розвитку суспільства право на безпеку, регламентоване та гарантоване положеннями Загальної декларації про захист прав людини 1948 р. [22], є одним із фундаментальних прав людини. З огляду на це, з-поміж пріоритетних завдань кожної держави особливе місце посідає правовий обов'язок держави щодо забезпечення захисту своїх громадян, зокрема від загрози терористичних злочинів, що, з одного боку полягає у гарантуванні державною громадянам та іншим особам, що проживають на її території, можливості користуватися правами людини та основоположними свободами шляхом прийняття всіх законних заходів, які можуть убезпечити їх від загрози тероризму, а з іншого боку, шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Проте трапляються випадки, коли держави застосовують такі заходи у сфері протидії актам тероризму на національному рівні (наприклад, застосування катувань та тортур, жорстоке поводження з особами, визнаними

винними у тероризмі тощо), результатом яких є серйозне порушення прав людини та принципів законності.

У цьому контексті постає питання необхідності використання міжнародних механізмів захисту прав людини у процесі ведення глобальної боротьби з тероризмом, які передбачають повагу прав людини та законності, серед яких особливу роль відіграє Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., в якій регламентується певний перелік прав і свобод осіб, захист яких повинен гарантуватися державою на внутрішньонаціональному та міжнародному рівнях.

Питання протидії тероризму як міжнародному суспільно небезпечному явищу досліджувалася у наукових розробках багатьох учених у сфері міжнародного права, кримінального права, кримінології, серед яких можна відзначити В. Антипенка, Ш. Бассіоні, І. Бліщенка, К. Войтовського, О. Грачова, С. Дрьомова, В. Ємельянова, О. Жайворонка, Р. Каламкаряна, С. Колеснікова, В. Кубальського, В. Кудрявцева, В. Рисіна, О. Резнікової, І. Цюприк та ін.

Деяким аспектам теоретичного та практичного характеру, спрямованим на питання забезпечення захисту прав людини, яку обвинувачують у скоєнні актів тероризму, присвячені дослідження вітчизняних науковців, зокрема К. Войтовського, З. Гбура, С. Кошової, А. Місюри, О. Резнікової, О. Таран, І. Цюприка, Х. Шюкурова та ін. Серед зарубіжних учених, які доліджували проблему необхідності дотримання положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у межах системи протидії тероризму, можна відзначити Дж. Блек-Бранча, К. Варбріка, Дж. Гордона, Б. Гулда, А. Дональда, Л. Лазаруса, Ф. Ліча, Р. Сміта, Дж. Хедіґана та ін.

У той же час поступове наростання терористичної загрози впродовж 2014–2022 рр. та розгортання повномасштабного військового вторгнення терористів держави-агресора Російської Федерації в Україну актуалізують питання перегляду існуючої міжнародної системи механізмів протидії

злочинам тероризму, серед яких чільне місце належить Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., що зумовлює актуальність обраної теми дослідження: **«Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в системі протидії тероризму»**, яка є цікавою у теоретичному та практичному аспектах.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є проведення комплексного аналізу Європейської конвенції про права людини і основоположні свободи та визначення її ролі в системі протидії тероризму.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення таких **завдань:**

– дослідити правову сутність тероризму;

– провести аналіз проблеми протидії тероризму в сучасному міжнародному праві;

– визначити місце Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у системі протидії тероризму;

– дослідити особливості відступу держави від взятих правових зобов'язань щодо забезпечення прав людини як механізм протидії тероризму, регламентованих ст. 15 Конвенції;

– окреслити особливості дотримання державою права на життя в контексті протидії проявам тероризму;

– проаналізувати концепцію абсолютної заборони катування, визначених статтею 3 Конвенції, у системі протидії тероризму;

– визначити зміст втручання держави у право на свободу вираження поглядів.

Об'єкт дослідження є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в системі протидії тероризму.

Предмет дослідження – норми права, регламентовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод у системі протидії тероризму.

Методологічна основа роботи. Методи дослідження було обрано із урахуванням визначеної мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження. Методологічним підґрунтям дипломної роботи стала сукупність філософських, загальнонаукових методів пізнання, а також методів правової науки, що властиві як для загальної теорії права, так і для теорії міжнародного права та порівняльного правознавства.

У даній дипломній роботі були використані наступні методи: формально-логічні методи (аналіз, синтез, дедукція, індукція використані при дослідженні сучасних наукових підходів до розуміння сутності поняття «тероризм», «терористичний акт», «міжнародний тероризм»); загальнонауковий метод (застосовано з метою вивчення особливостей захисту та реалізації прав людини, закріплених в положеннях Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., в контексті боротьби з тероризмом на національному та міжнародному рівнях); системно-структурний метод (був застосований при дослідженні особливостей впливу положень ЄКПЛ на національне законодавство держав-членів у сфері протидії тероризму); формально-юридичний метод (застосовано для з'ясування змісту положень ЄКПЛ в контексті протидії тероризму).

Важливе значення у нашому дослідженні належить системному методу, за допомогою якого здійснювалося проведення аналізу положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентних рішень Європейського суду з прав людини Суду та розгляд прав на життя, на заборону катувань, на свободу та особисту недоторканість в системі прав людини в контексті боротьби з тероризмом.

Важлива роль у нашому дослідженні належить спеціально-науковим методам, зокрема: методу тлумачення юридичних норм, який було використано задля дослідження змісту ЄКПЛ та змісту прецедентних рішень Суду; порівняльно-правовий метод було застосовано з метою визначення спільних та відмінних рис у підходах до застосування норм статті 15 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

1950 р. в контексті протидії проявам тероризму; метод узагальнення судової практики Європейського суду з прав людини.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференцій, круглих столів та семінарів:

– «Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в системі протидії тероризму» (22 Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки», 5–7 квітня 2022 р., НАУ).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями, об’єктом та предметом дослідження, а також логікою викладення матеріалу. Дипломна робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (85 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 63 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Правова сутність тероризму

На сьогодні терористична загроза визнається однією з найсерйозніших у глобалізованому світі. У зв'язку із цим боротьба з тероризмом ведеться різними методами, серед яких важливе місце займають кримінальні заборони.

Етимологія слова «терор» походить від латинського дієслова *terrere* – «лякати», «наводити страх, жах».

У 1798 р. слово «тероризм» вперше було включено до словника англійської мови, де воно тлумачилося як «систематичне використання терору як політики» [6]. Відтак, поняття тероризму було введено в обіг стосовно дій уряду. Пізніше його взяли на озброєння антиурядові сили, зокрема, російські радикали другої половини XIX ст.

На сьогодні сутність терміну «терроризм» зазнала суттєвих трансформацій і використовується, як правило, у зв'язку із збройним насильством, при якому результатом є не так саме по собі заподіяння шкоди безпосереднім жертвам, як широкий суспільний резонанс і атмосфера страху. Поняття «тероризму» пов'язується, таким чином, із застосуванням збройного насильства.

У сучасній доктрині міжнародного права існує багато підходів до визначення сутності «тероризму» (англ. *terrorism*). Так, С. Кошова розуміє тероризм як злочинні дії недержавних організацій або окремих фізичних осіб, спрямовані на залякування фізичних осіб (населення), організацій або неорганізованої спільноти задля отримання очікуваного злочинного результату [32, с. 73].

Видатний юрист-міжнародник В. Антипенко у своєму дисертаційному дослідженні розглядає тероризм як міжнародне соціальне явище та пропонує

наступну його дефініцію: «це насильницьке протиборство, пов’язане із національним та/або міжнародним конфліктом, яка поряд із нанесенням збитків державі, посягає на міжнародну безпеку та світопорядок та ґрунтується на різності політичних, економічних, етнотериторіальних та культурних інтересів груп держав, держав, народів, націй, соціальних груп та рухів, за умови використання хоча б однією із сторін терористичних актів як засобу впливу на супротивника задля досягнення політичних цілей» [4, с. 10–11].

На думку Е. Ахмедова, під поняттям «тероризм» слід розглядати злочин міжнародного характеру, що відрізняється високим ступенем суспільної небезпеки, посягає на життя та безпеку людей, а також на дипломатичну діяльність держав, міжнародне співробітництво та міжнародне транспортне сполучення [5, с. 28].

За О. Безверхого, міжнародний тероризм є небезпечним явищем у світовій політиці, що загрожує нормальному розвитку міжнародних відносин шляхом поширення терористичної ідеології та практики насильства у формі терористичних актів [5; 6]. Дане розуміння доповнює вищезгадане визначення у частині поглиблення уявлень про природу міжнародного тероризму, не обмежує його рамками лише злочину та акцентує увагу на ролі, що виконується також терористичною ідеологією.

Звертаючись до конвенційних визначень поняття «тероризм», варто акцентувати увагу на визначенні тероризму, що регламентується у статті 2 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. Так, фінансуванням тероризму згідно з Конвенцією є наданням або збиранням коштів із наміром їх подальшого використання з метою здійснення:

«a) будь-якого діяння, що є злочином у сфері застосування одного з договорів, перелічених у додатку до Конвенції, та

b) будь-якого іншого діяння, спрямованого на те, щоб викликати смерть будь-якої особи, яка не бере активної участі у військових діях у ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, коли мета

такого діяння через його характер або контекст полягає в тому, щоб залякати населення або змусити уряд або міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від його здійснення» [12, с. 128].

Варто наголосити на тому, що пункт (а), що стосується ситуацій, не пов'язаних із збройними конфліктами, містить посилання на конвенційні механізми у сфері боротьби з певними злочинами, які таким чином визнаються терористичними. Серед таких конвенцій можна відзначити: Конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.; Конвенцію про боротьбу із незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації 1971 р.; Конвенцію про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, 1973 р.; Міжнародну конвенцію про боротьбу із захопленням заручників 1979 р.; Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р. та ін.

Аналогічний підхід, за яким тероризм визначається перерахуванням окремих терористичних складів, прийнятий у Європейській конвенції про боротьбу з тероризмом 1977 р. Зазначена Конвенція зобов'язала держав-учасників з метою видачі не вважати політичними злочини, віднесені, відповідно до найменування Конвенції, до терористичних:

– правопорушення, що стосуються застосування Конвенції про боротьбу зі злочинним захопленням літальних апаратів 1970 р.;

– правопорушення, що стосуються застосування Конвенції про боротьбу зі злочинними актами, що спрямовані на нанесення шкоди безпеці цивільної авіації 1971 р.;

– тяжкі правопорушення, суть яких полягає у здійсненні протиправного замаху на життя, тілесну цілісність та/або свободу людини, що має право на отримання міжнародного захисту, у тому числі працівники дипломатичних представництв;

– правопорушення, що передбачаються незаконне захоплення у заручники особу (осіб) та/або скоєння незаконного позбавлення волі особи (осіб);

– протиправні діяння, що передбачають використання важкого озброєння (бомбометів, гранатометів, ракетних установок), автоматичної вогнепальної зброї, направлення бандеролей та/або поштових посилок із різними видами небезпечних вкладень [11, с. 73].

Виходячи із вищенаведеного, можна констатувати, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення сутності тероризму у міжнародному праві. Узагальнивши деякі наукові та конвенційні підходи, пропонується дати наступне визначення поняттю «тероризм»: це міжнародний злочин, що полягає у вбивсті та/або заподіянні тяжких тілесних ушкоджень особам, які не беруть активної участі у воєнних діях у ситуаціях збройних конфліктів, з метою умисного залякування населення або змушення уряду певної держави або міжнародну організацію вчинити або утриматися від скоєння будь-яких дій.

1.2. Аналіз проблеми протидії тероризму в сучасному міжнародному праві

Масштаби впливу тероризму на прийняття рішень органами влади сучасних держав переходять усі межі та вселяють останніми роками все більшу тривогу.

З огляду на це особливу роль відіграє міжнародне законодавство, що забезпечує правову основу боротьби з тероризмом. Лідируюча позиція у нормативно-правовому супроводі боротьби з міжнародним тероризмом належить Організації Об’єднаних Націй (ООН). У результаті цієї діяльності було прийнято 16 документів (13 конвенцій та 3 протоколи), що створюють правову основу цієї боротьби, серед яких можна відзначити:

– Токійську конвенцію про злочини та деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден від 14 вересня 1963 р.;

– Нью-Йоркську конвенцію про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р.;

– Монрельську конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямовану проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 р.;

– Монрельський протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, від 24 лютого 1998 р.;

– Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09 грудня 1999 р.;

– Гаазьку конвенцію про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р.;

– Нью-Йоркську конвенцію про боротьбу із захопленням заручників від 18 грудня 1979 р.;

– Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом від 16 грудня 1997 р.;

– Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму від 13 квітня 2005 р. та ін.

У цьому переліку варто відзначити Резолюцію Ради Безпеки ООН № 1624, прийняту 14 вересня 2005 р. [12]. У ній міститься пропозиція всім державам закріпити на законодавчому рівні юридичну відповідальність за здійснення будь-яких видів підбурювання та заклику (пропаганди) громадськості до скоєння терористичних актів та інших терористичних злочинів та заклик до продовження міжнародного співробітництва та нарощування спільних зусиль.

Певний досвід боротьби з тероризмом накопичено й у Європі. Так, у 2002 р. ОБСЄ було прийнято Хартію про попередження тероризму та боротьбу з ним. У документі вказується, що тероризм є негативним і засуджуваним ОБСЄ явищем, але при цьому зазначається, що неприпустима ідентифікація

тероризму з будь-якими націями та народами, які сповідують певні релігії. Наголошується на ролі засобів масової інформації, які покликані виступати інститутом позитивної пропаганди демократичних цінностей, мирної взаємодії народів, культур і релігій [19].

У 2005 р. на виконання Хартії було розроблено Контртерористичну стратегію Європейського Союзу (14469/4/05), відповідно до якої було засновано посаду координатора боротьби з тероризмом. Стратегією передбачається не тільки запобігання терористичних актів, а й захист від них населення, переслідування екстремістів і реагування на всі повідомлення про теракти, що готуються. При цьому запобігання терористичних актів означає також недопущення вербування в екстремістські організації, припинення пропаганди тероризму, у тому числі через Інтернет, шляхом реалізації інформаційної стратегії, яка пояснює політику ЄС та забезпечує міжкультурну взаємодію. Крім того, в її положеннях під поняттям «захист» передбачається забезпечення безпеки населення, кордонів країн і транспорту шляхом збору даних про пасажирів та обміну ними, і навіть підтримки безпеки у місцях масового скупчення людей. Під поняттям «переслідування» розуміється аналіз мереж та інфраструктури терористичних організацій, зміцнення оперативних основ взаємодії, здійснення екстериторіального переслідування терористів та взаємодію між поліцейськими органами з цих питань, включаючи обмін інформацією про потенційно пов’язаних з тероризмом осіб та організацій. Реагування не так передбачає можливість справлятися з терористичними актами та їх наслідками, як дозволяє вживати колективних заходів із надання допомоги жертвам терористичних актів, їхнім сім’ям та учасникам контртерористичних операцій, включаючи сприяння всім країнам світу у ліквідації наслідків терористичних актів [18].

У розвиток вищезгаданої стратегії у 2012 р. Рішенням № 1063 було розроблено «Консолідовану концептуальну базу ОБСЄ для боротьби з тероризмом», в якій її роль визначається як допомога державам-учасницям при виконанні ними своїх міжнародних зобов’язань у цій галузі.

У цьому контексті доречно нагадати, що після розпаду СРСР на пострадянському просторі також було прийнято низку правових актів, пов'язаних із протидією міжнародному тероризму у межах функціонування Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Так, першим 04 червня 1999 р. було укладено Договір про співпрацю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з тероризмом [21]. У цьому документі тероризм розглядається виключно як кримінальний злочин. На країни СНД покладається обов'язок формування компетентних органів, які займатимуться виконанням цього договору. Співпраця передбачає обмін інформацією та досвідом; виконання запитів держав-учасниць договору з питань протидії тероризму; консолідацію заходів протидії актам тероризму та фінансування тероризму; організацію підвищення кваліфікації осіб, які беруть участь у контртерористичній діяльності; забезпечення матеріально-технічними засобами організацій, які ведуть боротьбу з тероризмом [21].

Для підвищення ефективності боротьби з тероризмом у 2000 р. у межах СНД було створено Антитерористичний центр держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав. Метою створення цього органу стало узгодження діяльності компетентних органів країн-учасниць СНД у боротьбі з тероризмом. У рамках СНД розроблено Договір держав-учасниць СНД про протидію легалізації (відмиванню) злочинних доходів та фінансуванню тероризму від 05 жовтня 2007 р., в положеннях якого наголошується на необхідність співробітництва у припиненні фінансування тероризму та приведення національного законодавства країн, які підписали договір, міжнародного права боротьби з фінансуванням тероризму, і навіть за необхідності прийняття нових нормативно-правових актів, які забезпечують виконання даного договору [4, с. 165].

Крім СНД, міжнародне співробітництво, спрямоване на боротьбу з тероризмом, здійснюється в рамках таких міжнародних регіональних інститутів, як Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ), Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, Організація

американських держав (ОАД), Організація ісламської співпраці (ОІС) та ін. У ст. 8 Статуту Організації Договору про колективну безпеку боротьба з міжнародним тероризмом виділяється як ключовий напрямок її діяльності. Крім того, у прийнятій ОДКБ Концепції колективної безпеки держав-учасниць Договору про колективну безпеку серед джерел військової небезпеки окремо називається міжнародний тероризм та використання зброї масового ураження з терористичною метою [17].

Україна є учасницею розробки та виконання основних конвенційних механізмів, підготовлених у рамках ООН, а також низки міжнародних документів та регіональних угод, спрямованих на боротьбу з тероризмом.

Таким чином, на сьогодні у системі протидії тероризму на міжнародному рівні нараховується велика кількість міжнародних та регіональних конвенційних та інституційних інструментів, метою яких є боротьба з міжнародним тероризмом (ядерним, бомбовим, з фінансуванням тероризму тощо). Серед ключових міжнародних конвенційних механізмів у системі протидії тероризму можна відзначити: Нью-Йоркську конвенцію про боротьбу із захопленням заручників (1979), Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997), Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999) та ін. З-поміж інституційних механізмів, спрямованих на боротьбу з тероризмом, варто відзначити: ОАД, ГУАМ, ОДКБ, Антитерористичний центр СНД та ін.

Висновки до розділу 1

1. Досліджено правову сутність феномену тероризму та на основі аналізу сучасної доктрини у сфері міжнародного права встановлено, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення сутності тероризму у міжнародному праві. Узагальнивши деякі наукові та конвенційні підходи, пропонується дати наступне визначення поняттю «тероризм»: це міжнародний злочин, що полягає у вбивстві та/або заподіянні тяжких тілесних ушкоджень особам, які не

беруть активної участі у воєнних діях у ситуаціях збройних конфліктів, з метою умисного залякування населення або змушення уряду певної держави або міжнародну організацію вчинити або утриматися від скоєння будь-яких дій.

2. Проаналізовано проблему протидії тероризму в сучасному міжнародному праві та виявлено, що на сьогодні у системі протидії тероризму на міжнародному рівні нараховується велика кількість міжнародних та регіональних конвенційних та інституційних інструментів, метою яких є боротьба з міжнародним тероризмом (ядерним, бомбовим, з фінансуванням тероризму тощо).

РОЗДІЛ 2
ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

2.1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у системі протидії тероризму

На сьогодні одним із важливих регіональних конвенційних інструментів в новій Європі, що входить до сучасної системи протидії тероризму, виступає Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята державами-членами Ради Європи у Римі в 4 листопада 1950 р. [29], положення якої спрямовані на обов'язкове дотримання прав людини в контексті запобігання та протидії проявам тероризму.

На відміну від інших механізмів у сфері боротьби з міжнародним тероризмом, аналіз положень ЄКПЛ свідчить про те, що в Конвенції відсутнє пряме посилання на тероризм, проте низка її положень дає змогу: по-перше, захистити людей від терористичного насильства; по-друге, забезпечити захист прав людини, яку обвинувачують або підозрюють у скоєнні актів тероризму.

Так, аналізуючи положення ЄКПЛ 1950 р. можна стверджувати про те, що основними положеннями у сфері захисту прав людини в контексті протидії тероризму є такі:

- стаття 2 «Право на життя»;
- статті 3 «Заборона катувань»;
- стаття 5 «Право на свободу та особисту недоторканість»;
- стаття 9 «Свобода думки, совісті і релігії»;
- стаття 10 «Свобода вираження поглядів»;

Варто зазначити, що у сучасному міжнародному праві у міжнародних правозахисних конвенційних механізмах, у тому числі й Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., передбачається, що держави мають змогу на законних підставах обмежувати

осіб у користуванні низкою прав та свобод людини (наприклад, право на свободу вираження поглядів, право на невтручання в особисте та сімейне життя тощо), якщо такі обмеження спрямовані на забезпечення національної безпеки та охорону публічного порядку в державі.

Як зазначає юрист-міжнародник Ю. Галкін, для того, аби виконання правозахисних обов'язків державою здійснювалося у повній мірі в умовах запровадження обмежень прав та свобод людини, вони повинні відповідати низці вимог (рис. 2.1) з метою збереження демократичного суспільства [15].

Рис. 2.1. Критерії для застосування концепції «допустимості обмежень прав людини»

Джерело: [15].

Розглянемо представлені на рис. 2.1 критерії концепції «допустимості обмежень прав людини» більш детально.

1. Наявність законодавчих приписів та дозволів на обмеження прав людини. Виходячи з тлумачення положень ЄКПЛ, слід зауважити, що застосування державою-членом Ради Європи будь-яких заходів, які обмежують користування правами та свободами, є можливим виключно у тому випадку, якщо такі обмеження є чітко регламентованими на

законодавчому рівні та дозволені законом [1]. Для того, щоб національний кримінальний закон міг «регламентувати обмеження», він повинен:

– по-перше, бути доступним для розуміння громадян (люди повинні розуміти та усвідомлювати, яким саме чином закон обмежує їх права);

– по-друге, мати чіткі формулювання з метою забезпечення можливості регулювання людьми своєї поведінки;

– по-третє, відсутність зворотної сили норм кримінального законодавства [4]. У цьому контексті положення ЄКПЛ у сфері протидії тероризму є суголосними зі статтею 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., яка вимагає, щоб будь-яке положення, що містить визначення того чи іншого злочину, не кваліфікувало як кримінально-каране діяння, скоєне до набуття чинності цього положення як права, що застосовується [35]. Крім того, будь-які кримінальні покарання повинні обмежуватися тією сукупністю санкцій, що застосовувалися на момент скоєння злочину, і якщо прийнятий у подальшому кримінальний закон передбачає застосування більш легкого покарання, то останнє повинно бути винесене по відношенню до певного злочинця, який скоїв терористичний злочин [1].

2. Наявність законних підстав для застосування обмежень прав людини є наступним критерієм-вимогою щодо застосування обмежень прав людини, визначених ЄКПЛ. Передбачається, що допустимі законні підстави для втручання можуть диференціюватися в залежності від того, про які права йде мова з урахуванням можливих обмежень та відповідних правозахисних угод, учасницею яких є держава-член Ради Європи. Серед таких законних підстав обмеження прав людини у системі протидії тероризму можна виокремити такі:

– вимоги національної безпеки держави;

– підтримка суспільного (публічного) порядку;

– забезпечення охорони здоров’я та моральності населення;

– забезпечення захисту прав та свобод інших осіб.

Варто наголосити на тому, що проголошення мети держави «протидіяти тероризму», як правило, використовується державою як привід для розширення повноважень держави в інших сферах [14]. У зв'язку із цим суддями Європейського суду з прав людини у ході тлумачення положень ЄКПЛ акцентується увага на тому, що на всі кримінальні злочини, які не підпадають під категорію «тероризм», незважаючи на ступінь їх суспільної небезпеки, не повинна розповсюджуватися дія національного законодавства держави у сфері боротьби з тероризмом. Аналогічно й на протиправні діяння, що не підпадають під категорію тероризму, не повинні розповсюджуватися заходи боротьби з тероризмом, навіть у тому випадку, якщо вони скоєні особами, підозрюваними у скоєнні терористичних злочинів [6].

3. Наявність необхідності та пропорційності застосування обмежень прав людини. У доктрині міжнародного права під правовою категорією «необхідність та пропорційність» прийнято розуміти ту додаткову гарантію, що вимагає від держави демонструвати, що обмеження прав людини не підривають функціонування суспільства на засадах демократії [9]. На думку З. Гбур, у прецедентній практиці ЄСПЛ, пов'язаній із розглядом справ про порушення прав людини у ході реалізації антитерористичних заходів, зазначається, що будь-яке обмеження людини вільно користуватися своїми правами та свободами повинно бути необхідним для досягнення невідкладної мети «протидіяти тероризму», а його вплив на права та свободи бути суворо пропорційним характеру такої мети [16, с. 72].

Враховуючи наслідки тероризму для сфери прав людини, національної та міжнародної безпеки та інших внутрішніх та міжнародних аспектів життя суспільства, безумовно можна стверджувати про те, що боротьба з міжнародним тероризмом – це важливе завдання, яке може виступати обґрунтуванням застосування державою заходів щодо обмеження окремих прав людини. Проте під час розгляду скарг в ЄСПЛ здійснюється аналіз наявності зв'язку між важливістю антитерористичної мети, досягненню якої з боку держави-члена Ради Європи було прийнято заходи щодо обмеження прав

людини, та тим, яким чином цей захід може бути співвіднесений з протидією реальній чи потенційній загрозі скоєння терористичних актів проти держави [17; 29], тобто суддями ЄСПЛ здійснюється оцінка внеску заходу щодо обмеження прав людини у регіональні рамки боротьби з тероризмом та у захист інших національних інтересів держави.

Яскравим прикладом реалізації концепції «допустимості обмеження прав людини» у контексті протидії тероризму є заборона на підбурювання до тероризму шляхом обмеження права на свободу на вираження поглядів (стаття 10 ЄКПЛ). Виходячи з вищенаведених положень, така заборона підбурювання повинна відповідати критеріям (вимогам) обмеження прав і свобод людини, регламентованих ЄКПЛ, тобто:

– по-перше, бути законодавчо закріпленим (мати форму законодавчої норми у національному законодавстві держави-члена Ради Європи);

– по-друге, мати законну мету (відповідати вимогам забезпечення національної безпеки держави та охорони громадського порядку згідно положень пункту 3 статті 19 та узгоджуватися з положеннями пункту 2 статті 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., яким забороняється національна, расова та/або релігійна ненависть, представлена у формі підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства) [35];

– по-третє, бути необхідним та пропорційним (стосується того, яким чином на законодавчому рівні держави сформульовано заборону у національному законодавстві та яким чином вона застосовується у правозастосовній практиці у сфері протидії тероризму).

Аналізуючи зміст статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., можна констатувати, що вона дозволяє виключно такі обмеження права на свободу вираження поглядів, що є «необхідними» для досягнення цілей, визначених у пункті 3:

– забезпечення поваги права та репутації будь-якої особи (осіб);

– забезпечення охорони національної безпеки держави, публічного правопорядку, здоров'я та/або морального стану населення певної держави [35].

З цього випливає, що заборона підбурювання до тероризму повинна обмежуватися сукупністю реальних потреб забезпечення національної безпеки та/або охорони громадського порядку, при цьому необхідним є врахування потенційної ефективності обмеження статті 10 «Свобода вираження поглядів» ЄКПЛ з метою досягнення державою поставленої антитерористичної мети.

Отже, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є одним із регіональних правозахисних механізмів у системі протидії тероризму, що спрямований на забезпечення прав людини від терористичного насильства та на дотримання державами-членами Ради Європи прав людини під час розгляду справ, пов'язаних із терористичними злочинами.

Встановлено, що у сучасному міжнародному праві у сфері протидії тероризму передбачається можливість обмеження прав людини, визначених у положеннях Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., задля того, аби забезпечити належний рівень національної безпеки держави та охорони громадського порядку. При цьому застосування таких обмежень щодо користування правами і свободами людини повинні відповідати низці критеріїв (вимог): 1) наявність чітко регламентованих та доступно прописаних у внутрішньонаціональному законодавстві норм щодо обмежень прав/свобод людини; 2) наявність законних підстав для застосування обмежень прав і свобод людини; 3) наявність обставин «необхідності» та пропорційність застосування обмежень, що не підривають демократичне функціонування суспільства; 4) повага принципів недискримінації та рівності.

2.2. Відступ держави від взятих правових зобов'язань щодо забезпечення прав людини як механізм протидії тероризму (ст. 15 Конвенції)

У сучасному міжнародному праві трапляються випадки настання надзвичайного стану в країні, за якого під загрозою знаходиться життя та існування певної нації (наприклад, планування серії терористичних актів), тоді держава-член Ради Європи бере на себе зобов'язання щодо прийняття заходів відступу від окремих положень існуючих правозахисних механізмів, зокрема від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Так, відповідно до положень статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, формальними та істотними умовами, які держава повинна виконувати задля відступу від деяких передбачених міжнародними конвенційними правозахисними механізмами положень, є такі: 1) гострота становища в державі; 2) сумісність застосовуваних державою заходів з іншими прийнятими на себе державою зобов'язаннями відповідно до міжнародного права; 3) відсутність дискримінації осіб за ознаками раси, статі, кольору шкіри, мови, релігійних переконань та/або соціального походження [35].

При цьому, як зазначає О. Карпов, введення надзвичайного стану повинно на території держави повинно являтися виключним, тимчасовим заходом, застосування якого здійснюється державою за реальної загрози існування нації, оскільки в іншому випадку на державу покладається зобов'язання щодо розробки та реалізації внутрішніх законодавчих та інших заходів, спрямованих на протидію терористичним злочинам, у відповідності до прийнятих міжнародних правозахисних обов'язків [27, с. 63].

Слід наголосити на тому, що незважаючи на те, що протидія тероризму являє собою достатню підставу для певного обмеження обсягу окремих прав

людини, Європейська конвенція із захисту прав людини і основоположних свобод 1950 р. вказує на неможливість повної, абсолютної свободи дій національної влади по відношенню до особи, підозрюваної у терористичній діяльності (у тому числі членстві в терористичних організаціях, скоєнні терористичного акту тощо) та вимагає обов'язкового обґрунтування та надання доказів, які б підтверджували доцільність застосування заходів, що обмежують такі права людини [56, с. 397].

Вищезазначене випливає із положень, передбачених частиною 1 статті 15 «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» ЄКПЛ, де передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, держава-учасниця ЄКПЛ має право на вжиття заходів, що відступають від зобов'язань за Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що зазначені заходи не будуть суперечити іншим зобов'язанням відповідно до міжнародно-правових норм, проте такі обмеження не можуть застосовуватися стосовно прав, визначених статтями 2, 3, 4 (пункт 1) та 7 Конвенції [29].

Із положень статті 15 ЄКПЛ випливає, що будь-який відступ держави-члена Ради Європи від деяких прав людини не допускається навіть у періоди надзвичайного стану, серед яких є право на життя (ст. 2), право не піддаватися катуванням або жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (ст. 3), заборона рабства та підневільного стану і примусової праці (ст. 4), право не піддаватися покаранню без закону (ст. 7).

Судді ЄСПЛ зазначають, що процесуальні гарантії не можуть за жодних обставин бути об'єктом заходів для обходу державою захисту прав людини, що не допускають відступів.

Крім того, не допускається відступ від прав людини відповідно до положень статті 15 ЄКПЛ та застосування заходи, що є несумісними з зобов'язаннями з міжнародного права, до яких відноситься зобов'язання з міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, а також ті права і свободи, що випливають

із звичайного права (застосовуваного до всіх держав), які не допускають відступу, навіть якщо вони не перераховані в пункті 2 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 15 ЄКПЛ. До таких прав Європейський суд з прав людини відносить: право всіх осіб, позбавлених волі, на гуманне звернення та повагу до гідності, властивої людській особистості; заборона щодо захоплення заручників, викрадень чи таємних затримань; заборона щодо депортації або насильницького переміщення осіб без передбачених у міжнародному праві підстав; заборона на пропаганду війни або організацію виступів на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що становлять підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства [29].

Як зазначає О. Коршунова, вимога виконання міжнародно-правових зобов'язань не дозволяє також вживати заходів у відступі від них з метою санкціонування дій, які можуть стати причиною виникнення індивідуальної кримінальної відповідальності особи у зв'язку зі скоєнням злочину проти людяності [32, с. 98]. Це зумовлено тим, що ЄКПЛ у своїх положеннях має посилання на дотримання норм міжнародного гуманітарного права та гарантує право на справедливий судовий розгляд під час збройних конфліктів, відповідно це право має шануватись і в умовах надзвичайного стану (надзвичайної ситуації відповідно до положень ст. 15 ЄКПЛ).

У зв'язку із цим, для поваги принципів законності та верховенства права захист прав, що не допускають відступу, вимагає наявності за будь-яких обставин певних процесуальних, у тому числі судових, гарантій. Суддями ЄСПЛ акцентується увага на тому, що виключно національний суд може притягнути до відповідальності та засудити будь-яку особу за скоєння кримінального злочину, у тому числі терористичного акту, при цьому в обов'язковому порядку він повинен суворо дотримуватися презумпції невинуватості [18]. У контексті захисту прав, що не допускають відступів, право звернутися до суду (для прийняття невідкладного рішення щодо

законності затримання) не повинно утискатися рішенням, що приймається державою-учасницею, відступити від положень ЄКПЛ.

Наприклад, у справі «Порту Хуаненеа і Сарасола Ярсабаль проти Іспанії» *(Portu Juanenea et Sarasola yarzabal c. Espagne)* від 13 лютого 2018 р., яка стосувалася жорстокого поводження із заявниками, обвинуваченими у скоєнні терористичних актів на території Іспанії, представниками Цивільної гвардії під час тримання під вартою та у відділку поліції в одиночному ув'язненні.

Проаналізувавши обставини справи, зокрема довідки із детальним описом тілесних ушкоджень, отриманих під час перебування заявників під вартою, Європейським судом з прав людини було ухвалено рішення про наявність порушення статті 3 ЄКПЛ, оскільки ані національними органами влади Іспанії, ані урядом крани не було надано жодних переконливих та/або достовірних доказів, які б могли надати пояснення або обґрунтування виявлених на тілах заявників тілесних ушкоджень. Крім того, ЄСПЛ встановив, що поводження із заявниками не слід кваліфікувати як катування, але доцільно вважати нелюдським та таким, що принижує гідність людини [57].

Таким чином, в окремих випадках надзвичайної ситуації, коли дії осіб можуть містити терористичні ризики (загрози), діяльність органів, спрямованих на протидію тероризму, можуть розглядатися та трактуватися як порушення меж правового захисту, передбачених Європейською конвенцію про захист прав і основоположних свобод, адже її положення спрямовані на дотримання балансу між повагою до прав і свобод людини та антитерористичною діяльністю держави.

Відповідно до положень статті 15 ЄКПЛ передбачається, що держава у виключних випадках настання надзвичайної ситуації має право відступити від взятих на себе міжнародних зобов'язань та відступити від забезпечення прав людини у випадку існування реальної загрози існуванню нації, при цьому передбачається обов'язковість обґрунтування та надання доказів, які б

підтверджували доцільність застосування заходів, що обмежують такі права людини.

Висновки до розділу 2

1. Охарактеризовано Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в контексті протидії терористичним злочинам та встановлено, що вона є одним із регіональних правозахисних механізмів у системі протидії тероризму, що спрямований на забезпечення прав людини від терористичного насильства та на дотримання державами-членами Ради Європи прав людини під час розгляду справ, пов'язаних із терористичними злочинами.

Виявлено концепцію «допустимості обмежень прав людини» у положеннях ЄКПЛ, відповідно до яких у системі протидії тероризму передбачається можливість обмеження прав людини, визначених у положеннях Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., з метою забезпечення національної безпеки держави та охорони громадського порядку. При цьому застосування таких обмежень щодо користування правами і свободами людини повинні відповідати низці критеріїв (вимог).

2. Проведено аналіз правових обов'язків держави, що випливають зі змісту статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та встановлено, що держава у виключних випадках настання надзвичайної ситуації має право відступити від взятих на себе міжнародних зобов'язань та відступити від забезпечення прав людини у випадку існування реальної загрози існуванню нації, при цьому передбачається обов'язковість обґрунтування та надання доказів, які б підтверджували доцільність застосування заходів, що обмежують такі права людини.

РОЗДІЛ 3
КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЯК МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ПРАВОЗАХИСНИХ ПРОБЛЕМ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

3.1. Право на життя та протидія проявам тероризму

Одним із абсолютних прав людини, захист якого гарантується положеннями статті 2 Розділу I «Права і свободи» Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., є право на життя.

Аналіз міжнародної практики у сфері протидії тероризму свідчить про те, що держави нерідко застосовують такі заходи, спрямовані на захист людей від терористичних актів, які порушують право на життя. Як зазначає О. Рєзнікова, такими заходами можуть виступати «навмисні» або «цілеспрямовані» вбивства з метою усунення певних осіб як альтернативу їх арешту та притягнення до суду [49].

Так, відповідно до положень §1 ст. 2 ЄКПЛ право кожної людини, яка знаходиться під юрисдикцією певної держави-члена Конвенції, охороняється законом: забороняється умисне позбавлення життя особи у всіх випадках, крім виконання смертного вироку суду, що був винесений після визнання такої особи винною у вчиненні злочину, за який передбачається таке покарання [29].

Розглядаючи зміст зазначеної норми ЄКПЛ в історичній ретроспективі варто наголосити на тому, що її закріплення у Конвенції здійснювалося за часів застосування смертної кари як такої, що не суперечила міжнародно-правовим положенням. Проте прийняття 28 квітня 1983 р. Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари та набуття ним чинності 01 березня 1985 р., вносить суттєві еволюційні зміни у механізм захисту прав людини в контексті протидії тероризму, які не лише забороняють, але де-юре і де-факто скасовують застосування смертного вироку серед держав-учасниць Ради Європи.

Так, у положеннях статті 1 Протоколу № 6 до Конвенції регламентується, що жодну людину не може бути засуджено до смертної кари або страчено [41]. Дана норма вперше знаходить своє закріплення у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини у §116 справи «Аль-Саадуун і Муфдхі проти Сполученого Королівства» (*Al-Saadoon i Mufdhi v. The United Kingdom*) [66].

Зі змісту положень статті 2 Протоколу № 6 випливає, що застосування смертної кари є можливим відносно осіб, що обвинувачуються в скоєнні терористичних злочинів виключно під час війни або невідворотної загрози війни у випадку регламентації такого положення у національному кримінальному законодавстві держави [41].

У травні 2002 р. було відкрито для підписання Протокол №13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин (набув чинності для України 01 липня 2003 р.), в статті 1 якого проголошується повне скасування смертної кари на території всіх держав-учасниць Ради Європи, які його підписали та ратифікували, навіть від час війни або невідворотної загрози війни [45].

Варто наголосити на тому, що внесені Протоколами № 6 та № 13 зміни до застосування статті 2 ЄКПЛ, передбачають заборону екстрадиції та видворення до іншої держави осіб у тому випадку, якщо існують серйозні та доведені підстави вважати, що для зацікавленої особи буде існувати реальна загроза смертної кари. Дані положення знаходять своє відображення у справах «Аль Наширі проти Польщі» (*Al Nashiri v. Poland*) [65], «Ф.Г. проти Швеції» *(F.G. v. Sweden)* [73].

Зокрема, у справі «Аль Наширі проти Польщі» від 06 травня 2011 р., яка стосувалася проведення процедури «надзвичайної видачі» осіб, підозрюваних у скоєнні терористичних злочинів, яким загрожував смертний вирок, ЄСПЛ постановив, що на момент вивезення заявника за межі території Польщі було доведено існування серйозного та доведеного ризику того, що осіб буде засуджено до смертної кари після проведення розгляду кримінальної справи

військовою комісією. З огляду на ці обставини у §§ 578–579 рішення Суд дійшов висновку про порушення положень статті 2 ЄКПЛ у сукупності зі статтею 1 Протоколу № 6 [65].

Однак Європейський суд з прав людини не завжди стає на сторону осіб, підозрюваних у скоєнні актів тероризму, стосовно питань заборони екстрадиції на основі статті 2 ЄКПЛ. Так, наприклад, у справі «Бабар Ахмад та інші проти Сполученого Королівства» (*Babar Ahmad and Others v. the United Kingdom*) Суд постановив рішення про відсутність реального ризику того, що заявників, про екстрадицію яких за обвинуваченням у скоєнні терористичних злочинів просили США, буде засуджено до смертної кари на підставі винесення попередніх обвинувальних актів та проведеного судового розгляду справи військовою комісією, та залишив частину заяви без задоволення [69].

Згідно положень §2 статті 2 ЄКПЛ позбавлення життя не буде вважатися таким, що було здійснене на порушення права людини на життя, у тому випадку, якщо воно являє собою наслідок необхідного застосування сили задля:

– по-перше, забезпечення захисту особи/осіб від незаконних насильницьких актів

– по-друге, організації та реалізації операції із здійснення законного арешту та/або запобігання втечі особи, яка перебуває під вартою на законних підставах;

– по-третє, здійснення правомірних дій, спрямованих на придушення заворушень або повстань [29].

Практика Європейського суду з прав людини щодо застосування положень ст. 2 ЄКПЛ у контексті боротьби з тероризмом свідчить про те, що перед тим, як використовувати смертоносне насилля, необхідно використати всі можливості законного арешту осіб, які є підозрюваними у скоєнні терористичних актів [29]. При цьому особлива увага акцентується на тому, щоб весь механізм правоохоронної системи держави (включно із представниками правоохоронних органів, органів прокуратури та працівників

виправних установ та центрів тримання під вартою) був спрямований на здійснення своєї діяльності у межах закону.

Для того, щоб застосування умисного позбавлення життя (смертоносної сили) вважалося законним, воно повинно бути узгоджене із принципом необхідності та здійснюватися у цілях самооборони або захисту життя населення. При цьому, як зазначає Р. Шахбазов, обов'язковим є дотримання принципу пропорційності, використовуючи такі превентивні заходи та тактику арешту, що не передбачають позбавлення життя осіб, підозрюваних у скоєнні актів тероризму, а умисне вбивство застосовувати у виключних випадках [61, с. 143]. Автор вказує на те, що співробітникам правоохоронних органів слід надавати підозрюваним можливість здатися добровільно та застосовувати силу пропорційно [61, с. 143–144].

Так, у відповідності до принципу суворої пропорційності, який є невід'ємним складовим компонентом статті 2 ЄКПЛ, у національній правовій базі повинен бути чітко регламентованим механізм застосування вогнепальної зброї та ретельного вивчення ситуацій такого застосування представниками влади – правоохоронними органами, військовими та ін. Крім того, ЄСПЛ вказує на те, що в національному законодавстві, положеннями якого визначається порядок проведення поліцейських операцій, повинна бути визначена система надання належних та дієвих гарантій від свавілля та/або зловживання силою, а також від нещасних випадків через застосування вогнепальної зброї та сили, яких можна уникнути. Все це знаходить своє закріплення у справі «Гуліані і Гаджіо проти Італії» (*Giuliani and Gaggio v. Italy*) [74].

Звертаючись до аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини щодо застосування §2 статті 2 Конвенції, що регламентує право на життя та застосування державою сили з метою самозахисту або захисту інших осіб як «виключно необхідне», доцільно згадати справи «МакКанн та інші проти Сполученого Королівства» (*Case of McCann and Others v. United Kingdom*) [79], «Армані да Сілва проти Сполученого Королівства» (*Case of*

Armani Da Silva v. United Kingdom) [67], «Колеви проти Болгарії» (*Case of Kolevi v. Bulgaria)* [76] та ін.

Так, у справі «МакКанн та інші проти Сполученого Королівства» від 27 вересня 1995 р. за зверненням представників суспільної групи Тимчасової Ірландської республіканської армії (IPA) у вбивстві солдатами SAS (*Special Air Service*) трьох осіб, що належали до місцевих сил безпеки, підозрюваних у володінні пристроями дистанційного керування, використовуваних з метою підривання бомб та боєприпасів, на території Гібралтару було порушено судове провадження за порушенням статті 2 ЄКПЛ. Із матеріалів справи випливало, що підозрювані у плануванні терористичного акту особи могли підірвати вибухові пристрої під час проведення церемонії зміни караулу в зоні зосередження Інс-Голлу 08 березня 1988 р. під час скупчення великої кількості цивільного населення, а зброю та інші вибухові пристрої перевезти через державний кордон на територію сусідньої держави.

У ході слухання свідків було встановлено, що військовослужбовці з метою попередження скоєння терористичного акту трьома підозрюваними особами застосували вогнепальну зброю під час проведення операції із затримання підозрюваних у плануванні терористичного акту осіб, що призвело до смерті цих осіб, замість проведення їх законного арешту у відповідності до норм кримінального законодавства Гібралтару.

Суддями ЄСПЛ було ухвалено рішення про порушення положень статті 2 ЄКПЛ, оскільки Суд вважав, що правоохоронні органи спільно із військовослужбовцями могли спланувати операцію з перехоплення та затримання підозрюваних у плануванні терористичних актів осіб без необхідності їх вбивати [79].

Іншою справою, що розглядалася Європейським судом з прав людини щодо порушення права на життя (ст. 2) в контексті протидії тероризму, є «Армані да Сілва проти Сполученого Королівства» від 30 березня 2016 р., що стосувалася вбивства представниками правоохоронних органів Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії громадянина Бразилії,

якого британська поліція помилково ідентифікувала як терориста-смертника. Заявником у справі виступав двоюрідний брат загиблого, який скаржився на те, що державою не було виконано обов'язку щодо забезпечення відповідальності своїх агентів за смерть невинної особи, оскільки під час розслідування справи не мало місце жодного судового переслідування співробітників британської поліції.

Із матеріалів справи було встановлено, що владою Сполученого Королівства було виконано всі зобов'язання, що випливають з положень статті 2 ЄКПЛ, щодо проведення ефективного розслідування розстрілу громадянина Бразилії, якого помилково вважали терористом, та ідентифікації та за необхідності покарання всіх відповідальних осіб. Суд дійшов висновку про те, що кожен аспект відповідальності британської влади за здійснений розстріл був ретельно досліджений, а особисту відповідальність кожного із причетних до розстрілу співробітників поліції було детально розглянуто всіма уповноваженими службами у ході слідства (Незалежна Комісія з розгляду скарг на дії поліції, Королівська прокурорська служба, Кримінальний суд, коронер та присяжні). Встановлено, що ухвалення рішення про непорушення кримінальної справи проти будь-якого окремого поліцейського у жодному разі не пов'язане із недоліками в розслідуванні справи або терпимістю держави до випадків у скоєнні злочинів державними службовцями, та було здійснене в результаті висновку про відсутність достатніх доказів проти будь-якого представника поліції для переслідування його в судовому порядку [67].

Варто відзначити, що у справі «Тагаєва та інші проти Росії» (*Tagayeva and Others v. Russia*) ЄСПЛ здійснює розмежування таких категорій як «звичайна поліцейська операція» та «випадок проведення важливої операції, спрямованої на боротьбу з тероризмом», вказуючи на те, що у другому випадку через тяжку кризу, що вимагає «належної відповіді», на державу покладається зобов'язання бути спроможною ухвалювати рішення, які узгоджені з конкретними обставинами. Крім того, Суд вважає, що у межах проведення законної операції, спрямованої на відновлення безпеки в державі

та забезпечення захисту осіб, які опинилися під загрозою застосування стосовно них протиправного насильства з боку третіх осіб, застосування сили, що може призвести до смертельних наслідків, залишається під дією суворого правила «крайньої необхідності» відповідно до статті 2 ЄКПЛ [83]. З цього випливає, що надзвичайно важливим є те, щоб на держави-учасниці Ради Європи покладається обов'язок мінімізації ризику завдання непотрібної шкоди та виключення випадків застосування вогнепальної зброї та/або боєприпасів навіть у сфері протидії тероризму, які можуть результувати настання небажаних смертельних наслідків для осіб, підозрюваних у тероризмі.

Таким чином, право на життя (ст. 2) є головним правом людини, яке захищається положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у сфері боротьби з тероризмом, та полягає у забороні позбавлення життя жодної людини, у тому числі особи, підозрюваної у скоєнні актів тероризму, крім випадків «крайньої необхідності». При цьому всі заходи, які вживаються та спрямовані державами на протидію тероризму, повинні ґрунтуватися на повазі прав людини і принципі верховенства закону, забороняючи як використання будь-яких форм свавілля, що загрожують життю, так і будь-яких проявів дискримінаційного та/або расистського поводження, та повинні належним чином контролюватися на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

3.2. Концепція абсолютної заборони катування (ст. 3 Конвенції) у системі протидії тероризму

Стаття 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є втіленням однієї з найбільш фундаментальних норм міжнародного права з прав людини та цінностей суспільства, побудованого на засадах демократії. Це зумовлено тим, що вона на безумовній основі забороняє тортури, катування та/або інші жорстокі,

нелюдські чи такі, що принижують гідність людини, види поводження та покарання в міжнародному праві, незалежно від обставин та поведінки особи. Стаття 3 ЄКПЛ є своєрідним правовим абсолютом, імперативною нормою або нормою *jus cogens,* суть якої полягає у накладанні міжнародно-правової заборони на здійснення державою будь-якого відступу від її положень навіть за обставин та умовах надзвичайного стану, який є загрозою для життя нації [14; 29].

Розглядаючи статтю 3 ЄКПЛ в контексті протидії тероризму, варто наголосити на тому, що заборона катування, тортур та іншого жорстокого, нелюдського та/або такого, що принижує людську гідність поводження передбачає накладення на державу-члена Ради Європи заборони на будь-який відступ від дотримання прав людини, навіть у тих випадках, коли наявна реальна загроза скоєнню терористичного злочину або передбачається загроза національній безпеці держави. Як зазначає вітчизняний дослідник прав людини А. Бущенко, у сучасному житті держави нерідко звертаються до обґрунтування застосування своїх певних неправомірних заходів безпековими та правоохоронними органами, як метод протидії тероризму, що де-факто являють собою відхід від абсолютної заборони катувань та неналежного, жорсткого та/або такого, що принижує людську гідність, поводження з особами, який підозрюють/ обвинувачують/ засуджують до кримінального покарання за фактом скоєння терористичних злочинів [10; 29].

Наприклад, на практиці трапляються випадку застосування представниками правоохоронних органів або місць позбавлення волі рівних видів фізичних та/або психологічних катувань та тортур по відношенню до підозрюваних осіб у скоєнні терористичного злочину під час проведення допитів з метою отримання інформації, що є категорично забороненим положеннями статті 3 ЄКПЛ, оскільки вважаються «таємними доказами», тобто отриманими незаконним шляхом у ході судового розгляду справи та є неприйнятними для застосування у суді, оскільки отримані із порушенням принципу неприйнятності доказів, закріпленого у положеннях статті 15

Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. [30].

Здійснюючи аналіз судової практики ЄСПЛ щодо порушення положень статті 3 ЄКПЛ про заборону нелюдського та/або такого, що принижує гідність поводження, можна стверджувати про те, що в Європейському суді з прав людини це є, з одного боку, однією з найбільш об'ємних за кількістю поданих заявниками до судового органу скарг статтею у сфері протидії тероризму, а з іншого, – водночас може порушувати не лише положення про заборону катувань, але й інші права людини, зокрема право на повагу до житла (ст. 8 Конвенції). У цьому контексті яскравим прикладом слугує справа «Дулас проти Туреччини» (*Dulas v. Turkey*) [72].

Так, у рішенні ЄСПЛ по справі «Дулас проти Туреччини» від 30 січня 2001 р. за скаргою особи, яка стверджувала, що у листопаді 1993 р. жандармами було здійснено обшук в сільському населеному пункті, в результаті якого вони підпалили сусідський будинок, полум'я від якого перекинулося на будинок заявниці. Після відходу жандармів село залишилося в руїнах не придатне для подальшого проживання, через що його мешканці вимушені були залишити своїх зруйновані будинки та шукати кращої долі.

У відповідь на скаргу заявниці урядом Туреччини в ЄСПЛ були подані документи та свідчення про те, що на території населеного пункту була організована та реалізована операції, що стосувалася розслідування кримінальних справ за фактом викрадення та вбивства вчителя та імама Робітничої партії Курдистану (РПК), яка визнана на території Турецької Республіки терористичною організацією.

Судді Європейського суду з прав людини дійшли узгодженої думки про те, що факт знищення будинку та майна заявника представниками безпекових сил держави є таким, що складає нелюдське поводження та є порушенням положень статті 3 ЄКПЛ, а саме заборону нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. З огляду на це Судом було постановлено, що навіть за найскладніших виключних обставин, якими у даному випадку є

боротьба держави з тероризмом та організованою злочинністю, нормами ЄКПЛ абсолютно забороняється поводження, яке суперечить положенням статті 3, а відступ від міжнародних зобов'язань держави відповідно до положень статті 15 ЄКПЛ є неможливим [72].

Враховуючи обставини, за яких будинок та особисте майно заявника були зруйновані та знищені, а також інші особисті обставини, Судом було визнано, що фактичне знищення будинку та майна представниками безпекових сил держави повинні були викликати страждання заявниці достатнього рівня жорстокості для того, аби було віднесено такі оскаржені дії до нелюдських. Більше того, Судом було встановлено, що сили безпеки мали нести відповідальність за знищення будинку та майна заявниці, тому також мало місце порушення положень статті 8 Конвенції (право на повагу житла) та порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (право на захист власності) [29; 39].

Серед інших прецедентних рішень, в яких суддями ЄСПЛ було визнано порушення державами прав людини, визначених статтею 3 «Заборона катувань» Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. разом із порушенням інших прав людини, визначених Конвенцією можна відзначити справу «Аксой проти Туреччини» (*Case Aksu V. Turkey*) [64].

Так, зокрема у рішенні Великої Палати ЄСПЛ по справі «Аксой проти Туреччини» від 18 грудня 1996 р., у якій заявником було подано скаргу на незаконне утримання під вартою в 1992 р. та здійснення катувань та тортур під час такого утримання, представлене застосуванням з боку правоохоронців «палестинського підвішування» (полягає у роздяганні особи догола, зв'язуванні рук особи за спиною та підвішуванні за руки), що є порушенням статті 3 ЄКПЛ.

Розглянувши матеріали справи Судом було встановлено, що поводження із заявником мала найвищий ступінь серйозності та жорстокості, відповідно воно може бути кваліфіковано лише як катування у відповідності

до положень статті 3 ЄКПЛ. Крім того, Судом було виявлено ознаки порушення права на свободу та особисту недоторканість, визначене статтею 5 Конвенції та порушення положень статті 13 ЄКПЛ («Право на ефективний засіб судового захисту») [64].

Заслуговує на аналіз справа «Ірландія проти Сполученого Королівства», яку розглядав ЄСПЛ, де сторонами виступають дві держави – Республіка Ірландія та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.

Так, у цій справі ЄСПЛ було проведено аналіз скарги, поданої урядом Ірландії на Сполучене Королівство, стосовно обсягу та безпосереднього здійснення заходів, що були пов'язані із реалізацією «позасудових» повноважень органів державної влади під час арешту, тримання під вартою та інтернування осіб у Північній Ірландії, які зводилися до застосування під час превентивного ув'язнення затриманих осіб, підозрюваних у скоєнні терористичних актів, сукупності психологічних методів допиту осіб (наприклад, «закривання каптуром», «піддавання шуму», «позбавлення сну», «сон із увімкненим світлом», «позбавлення їжі та напоїв» тощо).

Вивчивши обставини та матеріали справи, ЄСПЛ постановив, що мало місце порушення статті 3 ЄКПЛ, оскільки застосовувані представниками державних органів британської влади методи завдавали інтенсивних фізичних та психічних страждань особам, підозрюваних у скоєнні актів тероризму [75].

Слід наголосити на тому, що у практиці ЄСПЛ надзвичайно важко довести факт жорстокого поводження та здійснення катувань/тортур по відношенню до заявників, які б стали доказами порушення статті 3 ЄКПЛ. У цьому контексті доцільно згадати такі справи, як: «Мартінес Сала та інші проти Іспанії» (*Case of Martinez Sala and Others v. Spain*) [78], «Оджалан проти Туреччини» (*Öcalan v. Turkey*) [81], у рішення по яким суддями ЄСПЛ було відмовлено у порушенні статті 3 Конвенції.

Так, у рішенні ЄСПЛ по справі «Мартінес Сала та інші проти Іспанії» від 02 листопада 2004 р. за скаргою заявників, яких підозрювали в організації та участі у каталонському русі за незалежність незадовго до проведення

Олімпійських ігор у місті Барселона (Іспанія) та які були заарештовані представниками Цивільної Гвардії (*Guardia Civil*) по факту проведення розслідування терористичних злочинів на території Іспанії, пов'язані із зазначеним каталонським рухом. У своїх скаргах заявники вказували на те, що ними було отримано безліч фізичних травм, вони зазнавали як фізичних, так і психологічних катувань, під час їх арешту та перебування під вартою на території Каталонії та в штаб-квартирі Цивільної Гвардії у Мадриді з ними нелюдськи поводилися, всі дії цивільних гвардійців принижували їх гідність. Більше того, заявники стверджували про неефективність та/або неретельність проведення розслідування кримінальних справ по факту скоєння терористичних злочинів національними органами Іспанії.

Дослідивши матеріали справи Судом було встановлено відсутність порушення статті 3 ЄКПЛ в частині тверджень про жорстоке поводження під час ув'язнення, оскільки заявники не надали всіх доказів, які б підтверджували факт жорсткого та такого, що принижує гідність, поводження ані під час арешту, ані під час тримання під вартою, проте Суд встановив підстави щодо порушення Іспанією статті 13 ЄКПЛ стосовно нездатності ефективного офіційного розслідування тверджень національними органами Іспанії [78].

У рішенні Великої Палати ЄСПЛ по справі «Оджалан проти Туреччини» від 12 травня 2005 р. за скаргою засудженого до смертної кари за діяльність, спрямовану на відокремлення частини території Туреччини, Абдулли Оджлана, який був колишнім лідером Робітничої партії Курдистану (РПК), що на території Туреччини визнається незаконною організацією, оскільки її діяльність пов'язана із скоєнням актів тероризму, на умови його перевезення з території Кенії до Туреччини. За твердженнями заявника умови, в яких його утримували під вартою у в'язниці Імралі, були нелюдськими у відповідності до положень статті 3 ЄКПЛ, та повинні кваліфікуватися як нелюдське поводження.

Провівши аналіз матеріалів справи та вивчивши всі докази по справ, ЄСПЛ було встановлено відсутність порушення статті 3 Конвенції в частині

умови тримання під вартою Абдулли Оджлана у вязниці на території остова Імралі, оскільки виявив відсутність досягнення загальними умовами перебування під вартою, в яких перебував заявник, мінімального рівня жорстокості, що є необхідним для визнання поводження таким, що може кваліфікуватися як нелюдське або таке, що принижує гідність людини, у значенні ст. 3 ЄКПЛ.

Проте Суд погодився із рекомендаціями, наданими преставниками Європейського комітету з попередження катування, щодо необхідності пом'якшення умов довгострокової соціальної ізоляції, в яких заявника тримають у в'язниці, та наданні йому доступу до тих самих об'єктів, що й іншим ув'язненим особами на умовах суворого режиму в Туреччині [81].

Таким чином, виходячи з аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини щодо порушення статті 3 ЄКПЛ, пов'язаної із забороною катувань, можна стверджувати про те, що застосування катування, тортур, будь-яких видів жорстокого та/або такого, що принижує гідність людини, поводження знаходиться під абсолютною законодавчою забороною.

3.3. Втручання у право на свободу вираження поглядів

Одним із важливих прав, дотримання якого забезпечується в рамках Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є право на свободу вираження поглядів, закріплену у статті 10 Конвенції [29]. Так, відповідно до положень §1 статті 10 Конвенції передбачається, що кожна людина має право на свободу вираження своїх поглядів, що втілюється у свободі дотримання своїх власних поглядів, одержанні та передачі інформації та ідей без стороннього втручання органів державної влади та незалежно від кордонів [29].

Аналізуючи зміст положень статті 10 ЄКПЛ в контексті протидії тероризму варто відзначити, що тут передбачається можливість втручання держави у зазначеного право, що втілюється в здійсненні заборони

здійснювати будь-які дії, які б могли кваліфікуватися як підбурювання до актів тероризму та пропагування насильницьких дій, забороні на використання (поширення, продаж) будь-яких фото- та відеоматеріалів, атрибутики тощо, які можуть бути використані представниками терористичних організацій як методу заручення підтримкою широкого загалу своєї протиправної діяльності та закликати інших осіб до вчинення насильства, залякування тощо [16].

Варто наголосити на тому, що у своїй діяльності Європейський суд з прав людини, як правило, звертається за отриманням консультативних рекомендацій до Європейської комісії з прав людини, особливо це стосується справ, пов'язаних із застосування окремих заходів держав у боротьбі з тероризмом. Так, на думку експертів Європейської комісії з прав людини, діяльність, яка передбачає підбурювання третіх осіб до насильства, повинна передбачати можливість держав вживати законних та пропорційних заходів, спрямованих на попередження та заборону будь-яких проявів тероризму [19, с. 118]. Така позиція зумовлена тим, що підбурювання до тероризму та схвалення насильницьких дій знаходиться у нерозривному взаємозв'язку з питанням національної безпеки держав-учасниць Ради Європи та охорони громадського порядку, які, у розумінні пункту 3 статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, слід вважати законною підставою для втручання органів державної влади у право людини на свободу вираження думки, передбачене статтею 10 ЄКПЛ [31; 26].

Крім того, як зазначає І. Цюприк, втручання держави у право людини на свободу вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ) є суголосною із положеннями пункту 2 статті 20 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де регламентується надання дозволу державі накладати заборону на будь-які прояви підбурювання до насильницьких дій та різних форм дискримінації (національна /расова /релігійна /етнічна тощо), а також ворожнечі [35]. Водночас, як вказує І. Цюприк, надзвичайно важливим у цьому контексті враховувати критерій необхідності та пропорційності, згадуваний у підрозділі 2.2 цього дослідження, стосовно накладення обмежень на право людини

вільно виражати думку [56, с. 400], оскільки останнє є одним із стрижнів сучасного суспільства, побудованого на засадах демократії.

Аналіз існуючих правових механізмів боротьби з тероризмом, як універсальних, так і регіональних, свідчить про те, що на сьогодні відсутні будь-які норми, які б накладали імператив на заборону до підбурювання третіх осіб до тероризму. Однак, у положеннях пункту 1 статті 5 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р. передбачена регламентація зобов'язання держав-учасниць акту міжнародного антитерористичного законодавства, здійснювати кримінальне переслідування протизаконного та навмисного публічного провокування третіх осіб до скоєння терористичних злочинів, у формі насильницької поведінки, здійснення пропаганди терористичних злочинів, шляхом створення загрози скоєння актів тероризму [31].

Резюмуючи положення статті 5 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, було виокремлено низку ключових елементів заборони підбурювання до тероризму та будь-яких його проявів, які представлені на рис. 3.1.

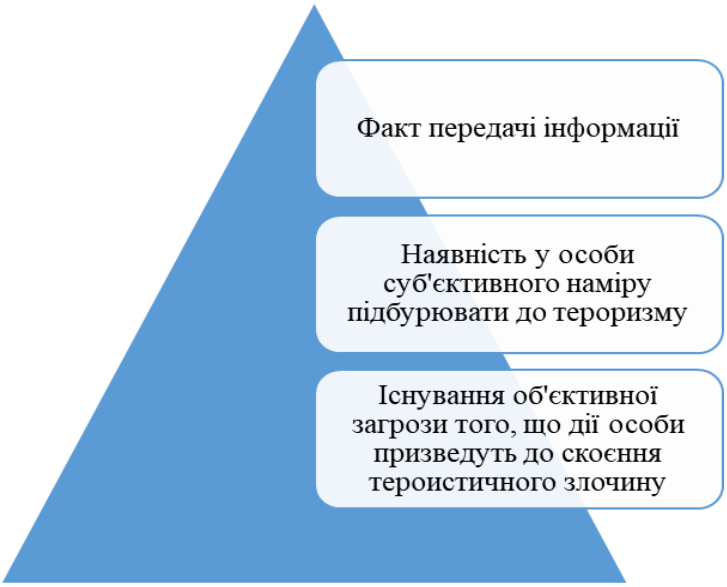

Рис. 3.1. Елементи заборони підбурювання до тероризму у Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму

Джерело: [31].

Охарактеризуємо елементи заборони підбурювання до тероризму, що простежуються у положеннях Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р., та впливають на застосування статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

1. Факт передачі інформації – полягає у поширенні та/або будь-якому спрямуванні інформації з насильницькими гаслами, ворожнечею тощо до громадськості.

2. Наявність у особи суб'єктивного наміру підбурювати до тероризму – передбачає здійснення особою певних дій, у тому числі поведінку особи (непряма пропаганда), які підбурюють до скоєння терористичних злочинів населення.

3. Існування об'єктивної загрози того, що дії особи, яка підбурює до тероризму та пропагує насильство, ворожість тощо, призведуть до скоєння терористичного злочину – полягає у виявленні в особи такої поведінки, яка чинить загрозу можливості настання (скоєння) терористичних злочинів.

Аналізуючи прецедентну практику ЄСПЛ в частині втручання держави у право на свободу висловлення думки, гарантованого статтею 10 ЄКПЛ, було встановлено, що на сьогодні існує велика кількість кейсів, в яких Суд розглядає висловлення заявниками своїх думок як лозунги та прямі заклики, що підбурюють до здійснення терористичної діяльності, в яких простежується умисний намір «заохотити до тероризму», які можуть бути загрозою національній безпеці держави, а відповідно втручання держави у право на свободу висловлення думки є обґрунтованим.

Яскравими прикладами у цьому контексті є рішення по справам «Бідар проти Франції» (*Bidar v. France*) [57] та «Лерой проти Франції» (*Leroy v. France*) [77].

У рішенні ЄСПЛ по справі «Бідар проти Франції», постановлене 12 листопада 2015 р., що стосувалося зобов'язання, яке було накладене на заявника, що був колишнім лідером Iparretarrak (баскська сепаратистська організація), щодо надання йому можливості тимчасового звільнення з місця

позбавлення волі на основі виданого спеціального дозволу на умовах утримування від поширення будь-якого виду робіт та/або продукції аудіовізуального формату, автором яких він був, стосовно злочинів, за які його було засуджено, а також накладення заборони публічного розголосу обставин кримінальних справи за фактами скоєння злочинів.

Розглянувши матеріали справи ЄСПЛ було встановлено відсутність порушення Францією права на свободу вираження поглядів, регламентованого статтею 10 ЄКПЛ, оскільки захід до якого вдалася держава, що став предметом оскарження, мав превентивний характер, був обмежений у часі та стосувався виключно скоєних заявником злочинів, пов'язаних із тероризмом, відповідно тут не має підстав для неможливості застосування положень статті 15 ЄКПЛ [51].

У рішенні ЄСПЛ по справі «Лерой проти Франції» від 02 жовтня 2008 р., пов'язаної із скаргою заявника-карикатуриста, на протиправність його засудження за співучасть в акціях, проведених на території Франції, спрямованих на виправдання актів тероризму, що мали місце на території США 11 вересня 2001 р., після публікації своїх малюнків на зазначену тематику.

Вивчивши матеріали справи, Судом було встановлено відсутність порушення заявником статті 10 «Право на свободу вираження поглядів», регламентовану Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Більше того, Суд урахував і той факт, що зображення на оскаржуваному малюнку був на обурюючу тему, тому той невеликий штраф, який було накладено на заявника, слід розглядати як справедливий запобіжний захід стосовно заявника, який повністю відповідав законній меті, переслідуваній державними органами Франції [77].

Варто наголосити на тому, що незважаючи на той факт, що втручання держави у право людини на свободу висловлення поглядів здійснюється нею з метою забезпечення національної безпеки в контексті протидії загрозі тероризму, в прецедентній практиці ЄСПЛ нараховується велика кількість

кейсів, в яких визнається порушення державою положень ст. 10 ЄКПЛ. Серед таких судових справ можна визначити такі: «Мюдюр Думан проти Туреччини» (*Müdür Duman v.* Turkey) [80], «Брайнд проти Сполученого Королівства» (*Bryan v. The United Kingdom*) [71], «Асоціація Екін проти Франції» (*Association of Ekin v. France*) [68], «Фалакоаглу та Сайгили проти Туреччини» (*Okçuoğlu v. Turkey*) [82], «Юрпер та інші проти Туреччини» (*Ürper and Others v. Turkey*) [84], «Белек і Веліоглу проти Туреччини» (*Belek and Velioğlu v. Turkey*) [70] та ін.

Так, у рішенні ЄСПЛ по справі «Асоціація Екін проти Франції», ухваленого 17 липня 2001 р., що стосувалася заборони урядом Франції поширення та реалізацію опублікованої громадською організацією «Асоціація «Екін» книги під назвою «Війна Еускаді» через пропаганду в ній сепаратистських та екстремістських лозунгів, а також закликів до скоєння насильницьких дій, які розглядалися як заклики до вчинення тероризму. Слід зазначити, що цю книгу було присвячено розкриттю особливостей баскської культури, а також висвітленню історико-культурних, лінгвістичних та соціологічних аспектів баскського етно-політичного конфлікту на території Королівства Іспанії; переведено на багато іноземних мов та видано у багатьох країнах Європи [38, с. 195].

Судді Європейського суду з прав людини одноголосно дійшли висновку про:

– по-перше, відсутність у національному законодавстві Французької Республіки чіткого переліку випадків, які передбачають застосування заборони свободи слова, тобто запроваджені урядом Франції обмеження були безпідставними;

– по-друге, встановлення неналежного здійснення контролю з боку національних судових органів за накладанням адміністративних заборон на публікацію та поширення книги «Війна Еускаді», що, у свою чергу, не формувало належних та достатніх гарантій, які б унеможливлювали зловживання владою певними посадовими особами;

– по-третє, відсутність явної та очевидної загрози публікації суспільному порядку та національній безпеці Франції [68].

Враховуючи вищенаведені положення, ЄСПЛ дійшов висновку, що застосування державою втручання у право на свободу висловлення думки, закріплене у ст. 10 ЄКПЛ, не було зумовлене гострою соціальною потребою та є пропорційним меті держави, яку остання переслідувала – забезпечення національної безпеки та громадського порядку у Франції [68]. Відповідно ЄСПЛ постановив факт незаконного втручання держави у свободу вираження думки, що є порушенням положень статті 10 ЄКПЛ, зазначивши про відсутність необхідності застосування таких заходів у межах демократичного суспільства, оскільки в книзі не було жодних спонукань до насильницьких дій та/або сепаратизму та екстремізму.

Схожою за своєю суттю є справа «Белек і Веліоглу проти Туреччини», яка стосувалася кримінального покарання судом державної безпеки Туреччини двох журналістів щоденної газети Evrensel – Ахмета Самі Белека (власника редакції) та Саваша Веліоглу (редактора газети) – за опубліковану у 2003 р. статтю, яка, на переконання уряду Туреччини, містила заклики до насильства та ворожі висловлювання, представлені у заяві членів незаконного збройного угруповання – Конгресу свободи та демократії Курдистану (KADEK), філії забороненої Робітничої партії Курдистану (РПК), що займалося, зокрема, демократичним вирішенням курдського питання та законом про амністію.

Суд одноголосно постановив, що було порушення статті 10 «Свобода вираження поглядів» Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та зобов’язав Туреччину виплатити заявникам загальну суму у розмірі 3 360 євро відшкодування матеріальної та моральної шкоди. При цьому ЄСПЛ звернув особливу увагу на мову опублікованої статті, контекст її публікації та цілу низку труднощів, пов’язаних із боротьбою з терористичними злочинами на території Туреччини, на основі чого зазначив, що у цілому, в тексті опублікованої статті відсутні будь-які заклики до

насильства, здійснення збройного опору та/або закликів до повстання, а також мови ворожнечі, що є ключовим фактором, на який національні судові органи Туреччини повинні були звернути увагу у процесі кримінального провадження по справі.

Відтак, ЄСПЛ було розглянуто, вивчено та оцінено всі підстави засудження двох заявників та встановлено, що вони не можуть вважатися як достатні для законного обґрунтування втручання турецької держави в право заявників вільно виражати свої погляди, що закріплено у ст. 10 ЄКПЛ, і що штрафи та заборона на видання газети на три дні, винесені судом державної безпеки Туреччини за обвинувальним актом прокурора проти газети, є невиправданим втручанням у право на свободу вираження поглядів [70].

Заслуговує на увагу справа «Мюдюр Думан проти Туреччини», остаточно розглянута Європейським судом з прав людини 06 жовтня 2015 р., за скаргою одного з місцевих у Туреччині лідерів політичної партії на те, що його було засуджено за знайдені в Районному офісі Партії народної демократії Еміньоню незаконні фотографії і публікації, на основі чого було складало необґрунтоване втручання в право Мюдюра Думана на свободу вираження поглядів, гарантовану положеннями статті 10 ЄКПЛ.

Відповідно до аналізу обставин справи було встановлено, що у червні 2000 року низка профспілок Туреччини провела демонстрацію у м. Стамбул, де деякі протестувальники несли плакати та скандували гасла на підтримку Абдулли Оджалана, який був на той час лідером Робітничої партії Курдистану (РПК), яка була визнана незаконною збройною організацією на території Туреччини. Згодом поліцією було проведено низку обшуків в офісах Партії народної демократії Еміньоню на предмет наявності доказів, які викривають діяльність терористичної організації РПК. Так, у процесі проведеного обшуку представниками правоохоронних органів у районному осередку партії Еміньоню, ними було виявлено прапори, символи та атрибутику РПК із зображеннями, статтями та книгами, що стосуються А. Оджалана. У подальшому керівника районного осередку політичної Партії народної

демократії Еміньоню – Мюдюра Думана – було доставлено до штабу поліції Стамбула з метою проведення допиту.

Під час допиту в штаб-квартирі поліції Стамбула Думан заявив, що йому не було відомо про наявність матеріалів, пов'язаних із діяльністю РПК, в офісі районного осередку партії Еміньоню. Він також заперечував будь-яку інформацію про публікації та книги, які, за його словами, принесли видавці та інші відвідувачі. Заявник на тому, що постійно просив своїх співробітників видалити будь-які матеріали, що стосуються діяльності РПК та її представників.

Відповідно до матеріалів справи було встановлено, що 30 червня 2000 р. прокурор Стамбула висунув обвинувачення Думану у вихваленні та потуранні діям, караним за §1 статті 312 Кримінального кодексу Турецької Республіки. Вже 15 червня 2001 р. Стамбульський кримінальний суд заочно визнав Думана винним і засудив його до шести місяців ув'язнення та штрафу у розмірі 91 260 000 турецьких лір [80].

У січні 2003 р. Думан подав скаргу до Європейського суду з прав людини проти Туреччини. Серед інших підстав він стверджував, що його засудження та ув'язнення порушили його право на свободу вираження поглядів відповідно до статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [29].

У результаті розгляду справи ЄСПЛ було встановив, що саме володіння Думаном матеріалами, що стосуються РПК, не може розумно вважатися злочином похвали та поблажливості у відповідності до положень національного законодавства Туреччини (§1 ст. 312 колишнього Кримінального кодексу). Суд також встановив, що національні суди Туреччини не змогли оцінити пропорційність кримінального засудження та ув'язнення характеру поведінки заявника та не змогли збалансувати втручання держави, спрямованого на забезпечення захисту громадського порядку та національної безпеки держави, попередження злочинів тероризму з правом заявника на свободу вираження поглядів відповідно до статті 10 ЄКПЛ. Крім

того, Суд постановив, що поведінка заявника не вважатися підтримкою незаконних дій, здійснюваних РПК, і відсутні будь-які ознаки того, що матеріали, які були знайдені в офісі регіонального осередки його політичної партії, пропагували насильство, здійснення збройного опору або планування повстання [80].

Таким чином, аналіз прецедентної практики ЄСПЛ щодо порушення положень статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. свідчить про те, що держави-учасниці Ради Європи мають право відступати від забезпеченого Конвенцією права на свободу вираження поглядів, якщо останні безпосередньо пов'язані із закликами та підбурюванням до тероризму та насильства, а також загрожують національній безпеці.

Висновки до розділу 3

1. Окреслено особливості дотримання державою права на життя в контексті протидії проявам тероризму. Встановлено, що право на життя (ст. 2) є головним правом людини, яке захищається положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у сфері боротьби з тероризмом, та полягає у забороні позбавлення життя жодної людини, у тому числі особи, підозрюваної у скоєнні актів тероризму, крім випадків «крайньої необхідності». При цьому всі заходи, які вживаються та спрямовані державами на протидію тероризму, повинні ґрунтуватися на повазі прав людини і принципі верховенства закону, забороняючи як використання будь-яких форм свавілля, що загрожують життю, так і будь-яких проявів дискримінаційного та/або расистського поводження, та повинні належним чином контролюватися на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

2. Проаналізовано концепцію абсолютної заборони застосування катування в ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та встановлено, що застосування катування, тортур, будь-яких видів

жорстокого та/або такого, що принижує гідність людини, поводження знаходиться під абсолютною законодавчою забороною.

3. Визначено зміст сутності втручання у право на свободу вираження поглядів, регламентованого статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та встановлено, що держави-учасниці Ради Європи мають право відступати від забезпеченого Конвенцією права на свободу вираження поглядів, якщо останні безпосередньо пов’язані із закликами та підбурюванням до тероризму та насильства, а також загрожують національній безпеці.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у системі протидії тероризму було зроблено такі висновки:

1. Досліджено правову сутність тероризму та на основі аналізу сучасної доктрини у сфері міжнародного права встановлено, що на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення сутності тероризму у міжнародному праві. Узагальнивши деякі наукові та конвенційні підходи, пропонується дати наступне визначення поняттю «тероризм»: це міжнародний злочин, що полягає у вбивстві та/або заподіянні тяжких тілесних ушкоджень особам, які не беруть активної участі у воєнних діях у ситуаціях збройних конфліктів, з метою умисного залякування населення або змушення уряду певної держави або міжнародну організацію вчинити або утриматися від скоєння будь-яких дій.

2. Проаналізовано проблему протидії тероризму в сучасному міжнародному праві та виявлено, що на сьогодні у системі протидії тероризму на міжнародному рівні нараховується велика кількість міжнародних та регіональних конвенційних та інституційних інструментів, метою яких є боротьба з міжнародним тероризмом (ядерним, бомбовим, з фінансуванням тероризму тощо). Серед ключових міжнародних конвенційних механізмів у системі протидії тероризму можна відзначити: Нью-Йоркську конвенцію про боротьбу із захопленням заручників 1979 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р., Міжнародну конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. та ін. З-поміж інституційних механізмів, спрямованих на боротьбу з тероризмом, варто відзначити: ОАД, ГУАМ, ОДКБ, Антитерористичний центр СНД та ін.

3. Охарактеризовано Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в контексті протидії терористичним злочинам та встановлено, що вона є одним із регіональних правозахисних механізмів у

системі протидії тероризму, що спрямований на забезпечення прав людини від терористичного насильства та на дотримання державами-членами Ради Європи прав людини під час розгляду справ, пов'язаних із терористичними злочинами.

Встановлено, що у ЄКПЛ існує концепція «допустимості обмежень прав людини» у сфері протидії тероризму, відповідно до якої передбачається можливість обмеження прав людини, визначених у положеннях Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., з метою забезпечення національної безпеки держави та охорони громадського порядку. При цьому застосування таких обмежень щодо користування правами і свободами людини повинні відповідати низці критеріїв (вимог): 1) наявність чітко регламентованих та доступно прописаних у внутрішньонаціональному законодавстві норм щодо обмежень прав/свобод людини; 2) наявність законних підстав для застосування обмежень прав і свобод людини; 3) наявність обставин «необхідності» та пропорційність застосування обмежень, що не підривають демократичне функціонування суспільства; 4) повага принципів недискримінації та рівності.

4. Проведено аналіз правових обов'язків держави, що випливають зі змісту статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та встановлено, що держава у виключних випадках настання надзвичайної ситуації має право відступити від взятих на себе міжнародних зобов'язань та відступити від забезпечення прав людини у випадку існування реальної загрози існуванню нації, при цьому передбачається обов'язковість обґрунтування та надання доказів, які б підтверджували доцільність застосування заходів, що обмежують такі права людини.

5. Окреслено особливості дотримання державою права на життя в контексті протидії проявам тероризму. Встановлено, що право на життя (ст. 2) є головним правом людини, яке захищається положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у сфері боротьби з тероризмом, та полягає у забороні позбавлення життя жодної

людини, у тому числі особи, підозрюваної у скоєнні актів тероризму, крім випадків «крайньої необхідності». При цьому всі заходи, які вживаються та спрямовані державами на протидію тероризму, повинні ґрунтуватися на повазі прав людини і принципі верховенства закону, забороняючи як використання будь-яких форм свавілля, що загрожують життю, так і будь-яких проявів дискримінаційного та/або расистського поводження, та повинні належним чином контролюватися на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях.

6. Проаналізовано концепцію абсолютної заборони застосування катування в ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та встановлено, що застосування катування, тортур, будь-яких видів жорстокого та/або такого, що принижує гідність людини, поводження знаходиться під абсолютною законодавчою забороною.

7. Визначено зміст сутності втручання у право на свободу вираження поглядів, регламентованого статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та встановлено, що держави-учасниці Ради Європи мають право відступати від забезпеченого Конвенцією права на свободу вираження поглядів, якщо останні безпосередньо пов’язані із закликами та підбурюванням до тероризму та насильства, а також загрожують національній безпеці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Р.А. Направления совершенствования организационно-правовой деятельности государственных и муниципальных органов власти в сфере профилактики экстремизма и ксенофобии в условиях формирующейся личности. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2015. № 1. С. 27-37.

2. Аверина О.Р., Балацкий Д.Ю. Актуальные проблемы противодействия религиозному экстремизму. *Власть и управление*. 2015. № 4. С. 172-178.

3. Алехин В.П. Исторический анализ и международный опыт борьбы с угонами воздушных судов. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2015. № 106. С. 484-499.

4. Антипенко В.Ф. Механизм международно-правового регулирования борьбы с терроризмом: автореф. диссер. на соиск. ученой степени д.ю.н. Специальность: 12.00.10 – Международное право. Европейское право. Москва, 2004. 64 с.

5. Ахмедов Э.Ю. Международно-правовые аспекты регламентации сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом в рамках вспомогательных органов Совета безопасности ООН. *Междунар. публичное и частное право*. 2014. № 1. С. 22-25.

6. Безверхов А.Г. «Терроризм» и «террористический акт»: криминологический и юридический анализ. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. Серия: Право. 2015. № 1. С. 22-45.

7. Бородин С.В. Концепция уголовно-правовой политики через призму системного подхода. *Юстиция*. 2014. № 3. С. 51-54.

8. Брунер Р.А. Уголовно-правовое значение резолюции Генеральной Ассамблеи ООН, осуждающей героизацию нацизма. *Современное право*. 2015. № 3. С. 135-138.

9. Бурмистров И.А., Шуваева А.А. Террористический акт как элемент насилия над личностью. *Nauka-Rastudent*. 2016. № 4. С.112-118.

10. Бущенко А. Проти катувань. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини. Харків: Фоліо, 2005. 288 с.

11. Варфоломеев А. О политико-правовых технологиях противодействия международной террористической деятельности. *Междунар. жизнь*. 2014. № 6. С. 72-81.

12. Волеводз А.К. Уголовно-правовое противодействие международному терроризму. *Уголовное право.* 2014. № 2. С. 128-134.

13. Воронцов С.А. О причинах и факторах, снижающих эффективность оперативно-розыскного противодействия идеологии и практике экстремизма. *Философия права*. 2015. № 3 (70). С. 21-57.

14. Востриков П.П. Концептуальные особенности государственной политики противодействия экстремизму (теоретико-правовые аспекты). *Власть*. 2014. № 3. С. 101-106.

15. Галкин А.Ю. Субъективные признаки состава террористического акта // Молодой ученый. 2014. № 12 (71). С. 36-44.

16. Гбур З., Кошова С. Нормативно-правові засади боротьби з тероризмом в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 1. Том 9. С. 72–80.

17. Гереев З.Г. Уголовно-правовые проблемы отграничения террористического акта от смежных составов преступлений. Правові науки. 2015. № 2 (69). С, 58-65.

18. Гришин Л.А. Основные направления совершенствования государственной политики противодействия терроризму. *Соц.-гуманитар. знания.* 2020. № 3. С. 335-341.

19. Довідник із застосування Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. 31 серпня 2018 р. Страсбург: Рада Європи, 2018. 50 с.

20. Договір держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про протидію легалізації (відмиванню) злочинних доходів та фінансуванню

тероризму від 05 жовтня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/997_g80 (дата звернення: 04.05.2022).

21. Договір про співпрацю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з тероризмом від 04 червня 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/997_519 (дата звернення: 04.05.2022).

22. Загальна декларація прав людини, прийнята та проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Стор. 89. Ст. 3103.

23. Іванов Д.В. До питання кваліфікації терористичного акта. *Вісник магістратури*. 2018. №3-2 (30). С. 77-89.

24. Ирошников Д.В. Понятие «террористический акт»: изменение в законодательстве // В сборнике: Права и свободы человека и гражданина: теоретические аспекты и юридическая практика материалы ежегодной Международной научной конференции памяти профессора Феликса Михайловича Рудинского. Рязань, 2015. 421 с.

25. Кабасакалова М.Г. Российско-американское сотрудничество в сфере борьбы с международным терроризмом. *Междунар. публичное и частное право.* 2014. № 3. С. 21-24.

26. Карпов А.С. Террористический акт как общественно опасное деяние. *Вестник магистратуры*. 2018. № 10 (37). С. 102-112.

27. Карпов А.В. Современные угрозы для российской государственности и экономической стабильности со стороны международного экстремизма и терроризма, поиск новых форм и методов противодействия. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2014. № 21. С. 38-46.

28. Кольчевский А.В. Современные теоретические подходы к толкованию понятия «национальная безопасность». *Актуальные направления научных исследований: от теории к практике*. 2015. № 1 (3). С. 41-44.

29. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

30. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_085 (дата звернення: 08.05.2022).

31. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Стор. 124. Ст. 2536.

32. Коршунова О. Н. Актуальные вопросы использования специальных знаний по делам о преступлениях экстремистской направленности. Современное право. 2015. № 2. С. 97-102.

33. Кочои С.М. Законодательство об ответственности за террористический акт: ретроспективный анализ и вопросы совершенствования. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина*. 2015. № 7. С. 32-43.

34. Международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/raceconv.shtml (Дата обращения: 18.05.2022).

35. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043 (дата звернення: 14.04.2022).

36. Мілецький В.П. Міжнародний тероризм: політико-правовий вимір теорії і практики протидії. *Міжнародний кримінологічний журнал*. 2017. Т. 11, № 1. С. 180–189.

37. Моїсеєв О.В. Проблема визначення тероризму в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародного права*. 2016. № 12 (49). С. 2919–2923.

38. Опольська Н.М. Обмеження права на свободу творчості в прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1. С. 187–200.

39. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Стор. 453. Ст. 2372.

40. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї, від 16 вересня 1963 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Стор. 454. Ст. 2373.

41. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28 квітня 1983 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Стор. 456. Ст. 2374.

42. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22 листопада 1984 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Стор. 458. Ст. 2375.

43. Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, від 11 травня 1994 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 291.

44. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS №177). *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Стор. 460. Ст. 2376.

45. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин, від 03 травня 2002 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Стор. 462. Ст. 2377.

46. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції, від 13 травня 2004 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 3215.

47. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 24 червня 2013 р. Офіційний вісник України. 2017. № 88. Стор. 21. Ст. 2678.

48. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 29. Ст. 11.

49. Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.Є. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналітична доповідь / за заг. ред. О.О. Резнікової. Київ: НІСД, 2017. 60 с.

50. Рішення ЄСПЛ із застосування ст. 2 ЄКПЛ і коментарі (початок) // Велика Палата Європейського суду з прав людини. Страсбург: ЄСПЛ, 2015. С. 204–1163.

51. Рішення ЄСПЛ у справі «Організація «Екін» проти Франції» від 17 липня 2001 р. *Юридичний вісник України*. 2002. № 22. Стор. 15.

52. Романченко Н.Е. Исламские неправительственные религиозно-политические организации в современном мире: новые тенденции развития по террористическому вектору. *Философия права.* 2018. № 5. С. 114-125.

53. Савельева В.С. Усиление ответственности за преступления террористической направленности: проблемы комплексного подхода. *Актуальные проблемы международного права*. 2015. № 6. С. 53-59.

54. Соснин, В.А. Проблема ИГИЛ в современной геополитической ситуации: Детерминанты феномена привлекательности и стратегии противодействия. *Институт психологии РАН. Социальная и экономическая психология*. 2016. Том 1. №1. С. 126-140.

55. Спасенников Б.А., Цатуров А.В. Проблемы противодействия распространению религиозно экстремистской идеологии в местах лишения свободы. *Человек: преступление и наказание*. 2014. № 2 (85). С. 122-135.

56. Таран О.В., Цюприк І.В. Практика Європейського суду з прав людини з питань, що стосуються проявів тероризму. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 396–404.

57. Тероризм і Європейська конвенція з прав людини. *Практика ЄСПЛ. Український аспект.* 2019. URL: https://www.echr.com.ua/publication/terorizm/ (дата звернення 29.04.2022).

58. Толочко О.Н. К вопросу об определении терроризма в международном праве. *Юстиция Беларуси*. 2020. № 7. С. 13–16.

59. Устав Организации Объединенных Наций: принят в г. Сан-Франциско 26.06.1945 // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. Вып. XII, Москва, 1956, С. 14–47.

60. Фролова О.Е. Про прикметник «екстремістський». Міжнародна юстиція. 2015. № 6. С. 56-60.

61. Шахбазов Р.Ф. К вопросу о дифференциации наказания за террористический акт и пособничество в его совершении. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 11-4. С. 142-149.

62. Шюкуров Х. Ответственность европейских государств за международный терроризм. *Вестник Института философии, социологии и права НАНА*. 2016. № 8. С. 16–21.

63. BakIrcI H., Ug˘ur E. Article 3 of the European Convention on Human Rights. A Practitioner's Handbook. Geneva: World Organization Against Torture, 2006. 796 p.

64. Case of Aksu V. Turkey (Application no. 4149/04 & 41029/04). Judgement of 15 March 2012.

65. Case of Al Nashiri v. Poland. (Application no. 28761/11). Judgement of 06 May 2011.

66. Case of Al-Saadoon and Mufdhi v. The United Kingdom. (Application no. 61498/08). Judgement of 2 March 2010.

67. Case of Armani Da Silva v. United Kingdom. (Application no. 5878/08). Judgement of 30 March 2016.

68. Case of Association of Ekin v. France. (Application no. 39288/98). Judgement of 17 October 2001.

69. Case of Babar Ahmad and Others v. the United Kingdom. (Applications no. 24027/07, 11949/08, 36742/08). Decision of 06 July 2010.

70. Case of Belek and Velioğlu v. Turkey. (Application no. 44227/04). Judgement of 06 October 2015.

71. Case of Bryan v. the United Kingdom. (Application no. 19178/91). Judgment of 22 Novamber 1995.

72. Case of Dulas v. Turkey. (Application no. 15752/99). Judgment of 30 January 2001.

73. Case of F.G. v. Sweden. (Application no. 43611/11). Judgement from 23 March 2016.

74. Case of Giuliani and Gaggio v. Italy. (Application no. 23458/02). Judgement of 24 March 2011.

75. Case of Ireland v. The United Kingdom (Application no. 510/71). Judgement of 18 January 1978.

76. Case of Kolevi v. Bulgaria. (Application no. 1108/02). Judgement of 05 February 2010.

77. Case of Leroy v. France. (Application no. 3619/03). Judgement of 6 April 2009.

78. Case of Martinez Sala and Others v. Spain (Application no. 58438/00). Judgement of 8 August 2011.

79. Case of McCann and Others v. United Kingdom. (Application no. 18984/91). Judgement of 27 September 1995.

80. Case of Müdür Duman v. Turkey (Application no. 15450/03). Judgement of 6 October 2015.

81. Case of Öcalan v. Turkey. (Application no. 46221/99). Judgement of 12 May 2005.

82. Case of Okçuoğlu v. Turkey. (Application no. 24246/94). Judgement of 08 July 1999.

83. Case of Tagayeva and Others v. Russia. (Application no. 26562/07). Judgement of 13 April 2017.

84. Case of Ürper and Others v. Turkey. (Application nos. 55036/07, 55564/07, 1228/08, 1478/08, 4086/08, 6302/08, 7200/08). Judgement of 26 January 2010.

85. Reidy A. The prohibition of torture. A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 6. 2016. 52 p.